DOI: 10.19195/2300-7729.35.12

KATARZYNA JAMROZIK
Uniwersytet Wrocławski

Renata Bednarz-Grzybek, *Kwestia kobieca. Rodzina, wychowanie, edukacja. Bibliografia adnotowana zawartości czasopisma „Bluszczy” (wybór za lata 1865–1905)*,

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, 274 s.
ISBN 978-83-7784-840-1.

Czasopiśmiennictwo kobiece w Polsce, ukształtowane głównie według trendów francuskich i niemieckich, swoje początki datuje na pierwsze dekady XIX w. Produkcja wydawnicza koncentrowała się głównie w Warszawie, jednak na terenie wszystkich ziem polskich ukazywały się periodyki, których profile wyznaczały były przez potrzeby czytelnicze ówczesnych kobiet.

„Bluszczy” należy uznać za najważniejsze i najbardziej wpływowe czasopismo, mogące pochwalić się również największym zasięgiem chronologicznym — ukazywało się bowiem od 1865 do 1939 r., a po 69 latach zostało wznowione, jednak jedynie na 4 lata — ostatni numer ukazał się w 2012 r. Od momentu jego założenia przez Michała Glücksberga było kolportowane na terenie wszystkich trzech zaborów. Prześledzenie zmian na stanowisku redaktora pozwala zauważyć, iż za dobór treści odpowiadały przede wszystkim kobiety. Pierwszą wieloletnią redaktorką była Maria Ilnicka, którą w 1896 r. zastąpiła Józefa z Prawdzic-Cybulskich Jaxa Bąkowska, a następnie, w 1902 r., jedyny mężczyzna na tym stanowisku — Marian Gawalewicz. Następnie na 14 lat kierownictwo czasopisma objęła Zofia Seidlerowa — do 1919 r., kiedy nastąpiło czasowe zawieszenie „Bluszczy”; po wznowieniu redaktorkami były jeszcze Stefania Podhorska-Okołów, Sława Browińska oraz Wanda Pełczyńska.

Na łamach „Bluszczy” konsekwentnie realizowano założone cele — periodyk przede wszystkim miał pełnić funkcje: wychowawczą, dydaktyczną i rozrywkową, kształtując światopoglądy i uświadamiając kobiety pochodzenia ziemiańskiego. Nie bez znaczenia pozostawał także jego wpływ na popularyzację literatury, zarówno dzięki drukowanym w odcinkach powieściom, jak i opowiadaniom i nowelom, które ukazywały się w formie dodatków. Bez wątpienia czasopismo odegrało dużą rolę kulturotwórczą, będąc jednocześnie ważnym środkiem naświeśniania problemów społecznych, z jakimi borykały się kobiety.

Renata Bednarz-Grzybek, doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, od początku swojej kariery naukowej zgłębia problematykę roli, pracy i sytuacji kobiet na ziemiach polskich, przede wszystkim na przełomie XIX i XX w. W 2004 r. w Instytucie Pedagogiki na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie obroniła rozprawę doktorską *Kobieta polska w walce o zachowanie tożsamości narodowej w świetle czasopism Królestwa Polskiego z lat 1864–1905*. W kolejnych latach publikowała liczne prace oscylujące wokół pokrewnej tematyki, m.in. *Praca jako wartość w życiu kobiety przełomu XIX i XX wieku w świetle prasy Królestwa Polskiego*, *Molod i Rinok* oraz *Rola i znaczenie niańki w rodzinie polskiej na terenie Królestwa Polskiego*; recenzowana bibliografia stanowi więc naturalne uzupełnienie kilkunastoletniej pracy naukowej.

Spis bibliograficzny został poprzedzony obszernym, dwudziestoczczerostro-nicowym, napisanym z dużym znanstwem wprowadzeniem, w którym na tle przemian społeczno-gospodarczych od połowy XIX stulecia została zaprezentowana historia prasy kobiecej na ziemiach polskich. Bardzo wyraźnie podkreślono wpływ tych zmian na rozwój aktywności kobiet, co w dalszej kolejności dało przełożenie na rozwój kierowanych do nich czasopism. Wskazywane przez autorkę prawidłowości zostały odniesione do szczegółowo przedstawionych dziejów „Bluszczu”.

Zwraca uwagę obszerna literatura przedmiotu, która posłużyła do skomponowania wstępu. Nieco mylący może być jej podział, ponieważ po wymienionych w porządku alfabetycznym tytułach, których nie opisuje żaden nagłówek, docieramy do działu „netografia” (zawierającego tylko jedną pozycję), a następnie — „opracowań dotyczących czasopisma »Bluszcza«”. Pozycje bibliograficzne nie są niestety numerowane, chociaż spis liczy ich aż 187: 82 opracowania ogólne, 104 dotyczące „Bluszcza” oraz jeden artykuł dostępny on-line, odnoszący się do likwidacji czasopisma. Mimo tych mankamentów, bibliografia załącznikowa stanowi bardzo wartościowe uzupełnienie publikacji, pozwalające czytelnikom na dotarcie do literatury ukazującej szerszy kontekst badanego zjawiska.

W zakres wyborowej bibliografii zostały włączone artykuły ukazujące się na łamach „Bluszcza”, w których poruszano problematykę rodziny, edukacji, wychowania, dziecka, kobiety, pracy, zdrowia oraz sposobów spędzania wolnego czasu. Większość z tych treści była zamieszczana w stałych działach, które w całości ujęto w bibliografii, natomiast inne działy, jak np. *Rozmaitości* czy *Korespondencje*, prawie całkowicie pominięto. Dobór artykułów determinowała ich tematyka, nie można więc mieć zastrzeżeń do odmiennego traktowania działów i nieostrych kryteriów.

Zasięg chronologiczny ograniczono do okresu 40 lat — od założenia pisma w 1865 do 1905 r., „ponieważ wyznacza on koniec pewnej epoki, w tym właśnie czasie zmieniły się bowiem zasady funkcjonowania prasy. [...] Od 7 listopada 1905 r. większość czasopism warszawskich ukazywała się już bez ingerencji

Warszawskiego Komitetu Cenzury”¹. Można zastanawiać się, czy właściwszym uzasadnieniem przyjęcia takich granic czasowych nie jest fakt objęcia wówczas stanowiska redaktora naczelnego przez Zofię Seidlerową, która wprowadziła wiele zmian w profilu tematycznym „Bluszczu”.

Opisy bibliograficzne skonstruowano w formie: autor artykułu, tytuł artykułu, rok, numer, strony. W nawiasach kwadratowych podano rozszyfrowane kryptonimy i pseudonimy oraz imiona, które udało się ustalić w przypadku występowania samego inicjału. Trzeba podkreślić ogrom pracy włożonej przez Bednarz-Grzybek przy uzupełnianiu danych o autorach, ponieważ na łamach „Bluszcza” bardzo często publikowano teksty pod pseudonimami. Tylko w niezbyt licznych przypadkach (np. pozycje 138, 162, 256, 689) nie udało się odszyfrować autorstwa. Artykuły anonimowe oraz sygnowane przez redakcję zostały opisane pod pierwszym wyrazem tytułu, co stanowi standardową praktykę, jednak w tym przypadku nie do końca się sprawdziło. Problem dotyczy artykułów *Pogawędka*, które ukazywały się w niemal każdym numerze (stanowiły stałą rubrykę), a poruszano w nich różne tematy. Nie posiadały odrębnych tytułów, więc ten sam tytuł występuje w wielu działach (m.in. poz. nr 8, 85, 112, 240, 321); być może w celu wyraźniejszego rozróżnienia należało przyjąć zapis trzech pierwszych słów tekstu. Natomiast w przypadku poz. 404 opis rozpoczęto od autora — Redakcji.

Opisy zostały uzupełnione trzema rodzajami adnotacji: wyjaśniającymi, stanowiącymi uzupełnienie lub rozwinięcie tytułu, wskazującymi, podającymi ujęcie tematu oraz omawiającymi, będącymi streszczeniem tekstu. Rodzaj adnotacji był wybierany według potrzeb i potencjalnej użyteczności; adnotacje omawiające występują przede wszystkim przy artykułach obszerniejszych, zróżnicowanych tematycznie lub kontynuowanych w kolejnych numerach.

Dużą zaletą recenzowanej bibliografii jest scalenie opisów tekstów, które ukazywały się w częściach w kilku lub nawet kilkunastu numerach czasopisma. Do takich artykułów należą m.in.: *Obowiązek (Streszczenie z Samuela Smile-sa)* Marii Ilnickiej (poz. 15), *Pogawędki z dziedziny gospodarstwa domowego* Bolesława Lutostańskiego (poz. 239), *Historia kobiety. Studium społeczne* Julii Terpiłowskiej (poz. 536) czy *Pogadanki pedagogiczne* Narcyzy Żmijchowskiej Wandy Żeleńskiej (poz. 790). Zabieg ten bez wątpienia znacznie ułatwia czytelnikom dotarcie do interesujących ich zagadnień, a jednocześnie pozwala oszacować objętość poszukiwanych tekstów.

Bibliografia została zestawiona w układzie przedmiotowym, w którym hasła uszeregowano alfabetycznie. Tematy poszczególnych tekstów były określane z autopsji, co pozwoliło na stworzenie 69 haseł przedmiotowych. W obrębie każdego hasła zastosowano szeregowanie chronologiczne wstępujące, w obrębie danego roku w kolejności numerów. Jak podkreśla autorka: „wiele artykułów, ze względu

¹ R. Bednarz-Grzybek, *Kwestia kobieca. Rodzina, wychowanie, edukacja. Bibliografia adnotowana zawartości czasopisma „Bluszczy” (wybór za lata 1865–1905)*, Lublin 2016, s. 31.

na swój przekrojowy charakter, sprawia trudności w precyzyjnym dopasowaniu ich do określonej kategorii tematycznej. Stąd też zastosowano odsyłacze do innych haseł [...]. Wprowadzono odsyłacze numerowe do pozycji o niejednolitej tematyce treści”². Zabieg ten spowodował, iż pod niektórymi hasłami (np. *Samobójstwo*, *Sen*, *Bezsennność*) otrzymaliśmy jedynie odsyłacze całkowite „zob.”. Budzi to wątpliwości, szczególnie że w hasłach nie stosowano określników; właściwe byłoby więc wprowadzenie opisów wielokrotnych. W haśle *Kobieta na świecie* wprowadzono szeregowanie drugiego stopnia — alfabetyczny podział na kraje. Układ bibliografii jest przejrzysty i adekwatny do opracowanego materiału, nie budzi zastrzeżeń jego funkcjonalność.

Na stronach 260–272 zamieszczono indeks osobowy, podający nazwiska autorów dokumentów, współautorów oraz osób, których dotyczyła treść. W nawiasach kwadratowych po nazwisku podano wszystkie pseudonimy i kryptonimy, pod którymi występował dany twórca. Pseudonimy nierozwiązane zostałyłączone do drugiego indeksu, w którym znalazły się także odsyłacze do nazwisk odszyfrowanych.

Przy korzystaniu z bibliografii nie bez znaczenia pozostaje jej układ edytorско-typograficzny, który w tym przypadku jest dużą zaletą. Zestawienie opisów w jednej szpalcie uzasadnia niewielki format publikacji, a zróżnicowanie stopni pisma i wyraźne wyróżnienie kolejnych haseł przedmiotowych podnoszą przejrzystość i czytelność. Dopasowana jest również okładka w stonowanej, kremowo-beżowej kolorystyce, której dopełnienie stanowi winieta „Bluszczu”.

Publikacja Renaty Bednarz-Grzybek jest bardzo wartościowym źródłem dla przedstawicieli wielu nauk. Tematyka sytuacji kobiet w Polsce na przełomie XIX i XX w. może zajmować nie tylko historyków, socjologów, etnografów czy psychologów, lecz także kulturoznawców i antropologów. Bibliografia ta może okazać się przydatna również dla prasoznawców i bibliologów. Bez wątpienia warto byłoby pomyśleć o kontynuacji wydawnictwa i zestawieniu bibliografii zawartości „Bluszczu” za lata 1906–1939. Takie uzupełnienie umożliwiłoby dokładniejsze prześledzenie zmian i rozwoju czasopisma oraz ewolucji profilu tematycznego i zmian w poglądach na kwestię kobiecą.

² *Ibidem*, s. 33.